

CZIGÁNY ISTVÁN

I. RÁKÓCZI GYÖRGY ERDÉLYI FEJEDELEM KIRÁLYELLENES HADJÁRATA A HARMINCÉVES HÁBORÚBAN (1644–1645)

Esterházy Miklós nádor 1639. március elején úgy nyilatkozott a bécsi spanyol követ Castañeda márki titkárának, hogy a török mellett I. Rákóczi György erdélyi fejedelemtől is tartani kell. Kifejtette: „...*valószínűleg a franciák és a svédek folyamatos unszolása győzte meg, akik rávették egy titkos szövetségre azért, hogy miközben Vanier [Johann Banér] Szilézia felé tart, az említett Rákóczi hadjáratra indulhasson és zavart keltsen Magyarországon, habár ő [Rákóczi] azt akarja, hogy a szövetségesei először a törököt kérjék meg, hogy neki ezt a hadjáratot megparancsolja, de jól megfigyelve a dolgaik és erejük állását és azt, hogy [Rákóczi] nem katona, úgy tűnik, hogy idén ő sem fog tudni semmibe belekezedni, hacsak nem a török sereggel együtt...*”¹

A konfliktus régi keletű, hiszen I. Rákóczi György már trónra lépését követően kapcsolatba lépett János György (Johann Georg I.) szász választófejedelemmel és II. Gusztáv Adolf svéd királlyal. Rákóczi szövetzései hajlandósága egyrészt azon múltott, hogy a protestáns hatalmak, elsősorban a szászok és svédek seregei megközelítik-e a Magyar Királyság határait, másrészt,

---

1 *Martí Tibor – Monostori Tibor: A Spanyol Monarchia értesülései a Magyar Királyságról. Castañeda márki titkárának „interjúja” Esterházy Miklós náddal (1639). Lymbus. Magyarságtudományi forrásközlemények. Bp. 2016. 132. Az „interjú” készítő Marcos Putz, valószínűleg azonos azzal a Marcus Putz-zal, aki a negyvenes években az Udvari Kamara egyik titkára.*

hogy a Porta engedélyezi-e a Habsburgok elleni hadjáratot. Amióta Gusztáv Adolf partra szállt (1630. július 4.) Usedom szigeténél az Odera torkolatában, sikert sikerre halmozott. Breitenfeldnél (1631. szeptember 17.) legyőzte Johann Tilly csapatait, majd csapataival Bajorország ellen indult, szász szövetségesei pedig benyomultak Sziléziába és Csehországba, és rövid időre Prágát is elfoglalták. A protestáns sikerek hatására 1632 tavaszán Rákóczi ajánlatot tett Axel Oxenstierna kancellárnak, hogy amikor a svéd hadak betörnek Sziléziába, seregének egy részét Zólyomi Dávid vezetése alatt segítségükre küldi, ő pedig a török csapatokkal a bányavárosokon át Ausztriába vagy Morvaországba nyomul.² Albrecht Wallenstein frissen felállított hadserege azonban hamarosan visszaszorította János György szász választófejedelem katonáit, Gusztáv Adolf pedig elesett a lützeni (1632. november 6.) csatában. Bár a tervezett katonai együttműködés elmaradt, a svéd kapcsolat továbbra is megmaradt.

A svédekkel és szászokkal való katonai szövetség, illetve egy törökökkel együtt végrehajtandó támadás lehetősége I. Rákóczi György számára fontos politikai ütőkártya volt a II. Ferdinánd magyar királlyal folytatott tárgyalásokon. Részben ennek köszönhető, hogy a fejedelemnek a kassai egyezségről (1631. április 3.) jobb kondíciókat sikerült kialkudnia (1633. május 6.) az eperjesi egyezményben.³ E két megállapodással II. Ferdinánd legitímálta Rákóczi fejedelemségét, de a fejedelem is elismerte az uralkodó jogait.⁴

Hamarosan a Francia Királyság is előlépett a háttérből. Két nagy riválisának, a spanyol és osztrák Habsburgok ellenében a német protestáns fejedelmeket és a svédek támogatva bekapcsolódott a nagy vallásháborúba. Így a katolikus Franciaországgal tovább színesedett I. Rákóczi György potenciális szövetségeseinek palettája. Amikor Esterházy Miklós a spanyol követ titkáranak a svédek és a franciák által ösztönzött ellenséges erdélyi aspirációkra

2 *Fraknói Vilmos*: Az eperjesi béke. 1633. Századok 1871. 188-189.

3 *Szilágyi Sándor*: Az eperjesi béke. Magyar Történelmi Tár 1861. VIII. 252-259.

4 Az egyezmény értelmében Ónodon csak Rákóczi tart őrsgéget, amely felesküdt a királynak, a fejedelem egyben kötelezte magát, hogy az erősséget nem adja át a töröknek és veszély idején királyi hadakat fogad be. *Fraknói V.*: Az eperjesi i. m. 249.; Az erdélyi fejedelmek királyi legitimációjára nézve ld. *Gebei Sándor*: Az erdélyi fejedelmek legitimációjának kérdéséhez. In. *Tanulmányok Erdély fejedelemség-kori történetéből*. Szerk.: Ballabás Dániel – Borbély Zoltán. Eger, 2012. (Az Eszterházy Károly Főiskola Történelemtudományi Doktori Iskolájának kiadványai. Konferenciák, műhelybeszélgetések VI.) 47-52.

utalt, a Johann Banér tábornagy vezette svéd csapatok már Szászországba masíroztak, és benyomultak Csehországba. Noha a svédek nemsokára visszavonultak, de az erdélyi fejedelem által indítandó háború változatlanul Damoklész kardjaként függött a bécsi udvar felett.

I. Rákóczi Györgyöt vallásának védelmezőjeként, „bibliás őrálló” fejedelmeként tartották számon a kortársak és az utókor. Nem volt katona, sőt hadvezére, Kemény János szerint a hadakozáshoz „*inhabilis*”, vagyis ügyetlen volt. Kortársai nem minden alap nélkül vádolták vagyonának gátlástalan gyarapításával, fősvénységgel. Uralkodását főleg a következő évtizedek történései fényében azonban pozitívan ítélték meg. Bethlen János erdélyi kancellár, aki történeti munkáiban számos alkalommal elítélően szólt I. Rákóczi György fejedelem cselekedeteiről, uralkodását mégis úgy értékelte, hogy „úgy távozott el az élők sorából, hogy országa idegen ellenség pusztításától érintetlen maradt”.⁵

Személyét a szakirodalom Bethlen Gáboréhoz hasonította, akit hadvezérként és politikusként sikeresebbnek értékelték.⁶ I. Rákóczi György azonban más kül- és belpolitikai viszonyok közepette indította meg királyellenes hadjáratát, mint Bethlen Gábor. Nyilvánvaló, hogy a fejedelem olykor tétovának tűnő külpolitikai lépéseinek, túlzottnak látszó aggályoskodásának oka a politikai és katonai viszonyok változásaiban, az információk lassú áramlásában, sokszor ez utóbbiak hiányában keresendő. Mindez a diplomáciai kötélhúzás része is volt, amely arra irányult, hogy szövetségeseiből lehetőleg olyan segítséget csikarjon ki, amely minimálisra csökkentheti a háborúba lépés kockázatát.

Rákóczi Erdély fejedelmeként az Oszmán Birodalom vazallusa volt, így eleve korlátozott külpolitikai mozgástérrel rendelkezett. Ráadásul 1636-ban Bethlen István támadásának visszaverésekor még ujjat is húzott a Portával,

5 *Bethlen János*: Erdély története 1629–1673. Az utószót és a jegyzeteket írta: Jankovics József. Bp. 1993. 23.

6 *Szekfű Gyula*: Magyar Történet. A tizenhetedik század. Hóman Bálint-Szekfű Gyula: Magyar Történet. V. k. [Bp., é.n.] 250.; Magyarország Története 1. k. Főszerk.: Pach Zsigmond Pál. Budapest 1985. 919-920.; Erdély Története II. k. 1606-1830. Szerk: Makkai László-Szász Zoltán. Bp. 1986. 693.; Az I. Rákóczi Györgyről szóló értékelések áttekintésére nézve összefoglalóan lásd, *Nagy László*: A „bibliás őrálló” fejedelem. I. Rákóczi György a magyar történetében. Bp. 1984. 5-25.

és nem rendelkezett olyan bizalmi tőkével a szultáni udvarban, mint elődje, Bethlen Gábor. Érthető tehát, hogy a svéd és a francia diplomácia segítségét kérte a portai engedély megszerzésében.

Bécsben, ahol már 1643 őszén számoltak Rákóczi támadásával, a Konstantinápolyból érkező híreket is megkülönböztetett figyelemmel kísérték.⁷ Kara Musztafa nagyvezér 1644. január 31-én történt meggyilkolásáról alig másfél hét elteltével értesültek a császárvárosban.⁸ Nemsokára kihasználták a kedvező alkalmat, és 1644 nyarán Hermann Czernint azzal a megbízással küldték a Portára, hogy próbálja elérni a Rákóczi hadjáratára vonatkozó engedély visszavonását és leszerelni a török Habsburgok elleni készülődését.⁹

Rákóczi szövetségekötését a hadi helyzet 1642/1643. évi megváltozása tette lehetővé, amikor Sziléziába és Morvaországba újra svéd csapatok törtek be.¹⁰ 1642-ben elfoglalták Olmütz (Olomouc) városát, szilárd támaszpontot szerezve a magyar határ közelében. Lennart Torstenson tábornagy ezt követően csapatai zömével visszatért Szászországba, és Breitenfeldnél nagy győzelmet aratott (1642. november 2.) a császári seregek felett. Ezt követően viszont visszatért Morvaországba, és kihasználva a morvaországi vlachok felkelését jelentős területeket vett birtokba. Egy császári jelentés szerint június végére összesen huszonnégy várost és várat foglaltak el, köztük elfoglalta Neustadt (Unicov) és Eulenburg (Sovinec) várát és Kremsier (Kroměříž) városát, amelyet teljesen kifosztottak a svéd katonák és a vlach lázadók.¹¹

7 III. Ferdinand Mathias Gallasnak, 1643. október 13. Documenta Bohemica Bellum Tricennale Illustrantia. Tomus VII. Der Kampf um den besten Freiden. Quellen zur Geschichte des Dreissigjährigen Krieges zur Zeite der Friedensverhandlungen von Westfalen und der Ratifizierung des Friedens, 1643–1649. Hrsg.: *Miroslav Toegel*. Praha 1981. 48. – a továbbiakban Documenta Bohemica VII.

8 Documenta Bohemica VII. 72.

9 *Georg Wagner*: Österreich und die Osmanen im Dreissigjährigen Krieg. Hermann Graf Czernins Grossbotschaft nach Konstantinopel 1644/1645. Mitteilungen des Österreichischen Landesarchivs Bd. 14. 1984.

10 *Beda Dudik*: Schweden in Böhmen und Mähren 1640–1660“ Wien, 1879. 35–48, 68–100.; *Robert Rebitsch*: Matthias Gallas (1588–1647): Generalleutnant des Kaisers zur Zeit des Dreißigjährigen Krieges. Eine militärische Biographie (Geschichte in der Epoche Karls des V.) Aschendorff 2006. 232–239.

11 Documenta Bohemica VII. 29.

Torstenson már az előző év elején követeket küldött Rákóczihoz egy svéd–francia–magyar Habsburg-ellenes szövetség megkötésére. Hosszas tárgyalásokat követően I. Rákóczi György aláírta (1643. november 16.) a Krisztina svéd királynő által már áprilisban megerősített szövetséglevelét. Ebben a fejedelem kötelezte magát, hogy háborút indít III. Ferdinánd ellen, és 3000 lovast bocsát a svédek rendelkezésére, akik a magyar hadiszabályok szerint szolgálnak. Viszonzásul a svédek 3000 gyalogost küldenek számára, akikre a német és svéd hadiszabályok érvényesek. Zsoldjukat a svéd és francia szövetségeseik fele-fele arányban fedezik. A szövetségeseik a háború első évében a hadiköltségekre 100000 tallért fizetnek a fejedelem számára és további 36000 tallért a Porta engedélyének megszerzésére.¹²

Bár a későbbi korok historikusaitól több elképzelés is napvilágot látott az 1644/45. évi hadjárat politikai céljait illetően, de úgy vélem, I. Rákóczi György nem a Magyar Királyság egyesítésében gondolkozott. Hadba lépésének egyik fő motívuma a Magyar Királyságban élő református hittársaik megsegítése, amely egyben a fejedelemség hatalmának területszerzés révén való növelését szolgálta. Ez a legjobb esetben is Felső-Magyarország megszerzését jelentette, ahol a fejedelem birtokainak zöme volt.

Rákóczi a hadműveleteket 1644. február elején egyszerre több irányból (Munkács, Várad és a Szamos-völgye) indította meg. Az első jelentősebb erődítmény, Kálló ellenállás nélkül megadta magát. Innen bocsátotta ki (február 17.) a fejedelem a királyi országrész rendjeihez intézett kiáltványát, amelyben fegyverfogását megindokolta. Ezek között szerepelt, hogy a „*clerus, ugymond örökös országává akarja tenni Magyarországot az ausztriai háznak, s a maga vallásán lévő világiakon is, mind lelki, mind testiképpen akar uralkodni*” az „*ország jövedelmei eltékozoltatnak; a végek fogyatkozásai miatt az ország veszélynek tétetik ki*”. Hosszan sorolta a protestánsok vallási sérelmeit: „*a jezsuita szerzet az ország szabadságának romlására, az evang. religio elnyomására minden módon törekszik...Az evangelicus statustól számtalan templom paplak vétetett el, az evang. vallásuak a tisztségekből kizáratnak; kereseteikben, ha igazságuk van is, czélt nem érnek*”. Immár ő sem tűrheti tovább hazája veszedelmét és nemzete elnyomatását: „*Bizonyságul hívja Istent, hogy nem ma-*

12 Szilágyi Sándor: I. Rákóczi György és a diplomácia. Bp. 1878. 38.

gán ok miatt nyúl fegyverhez; hanem csak az ország statútumait akarja helyreállítani, a haza s vallás szabadságát megvédeni” – zárta okfejtését a fejedelem.¹³

III. Ferdinánd német-római császár és magyar király néhány nap múlva kiadott ellenkiáltványában magyarországi alattvalóit viszont arról próbálta meggyőzni, hogy Erdély fejedelme saját önös érdekében indított háborút. Intézkedtek a királyi és a császári katonaság mozgósításáról is. Hans Christoph Puchheim altábornagyot négy lovas- és három gyalogezreddel Felső-Magyarországra rendelték.¹⁴ Forgách Ádám felső-magyarországi végvidéki főkapitány pedig a vármegyéket és a szabolcsi hajdúvárosokat igyekezett fegyverbe szólítani.¹⁵

A fejedelem elsősorban a felső-magyarországi tizenhárom vármegye támogatására számíthatott. Ezekben a zömében protestáns vallású megyékben éleződtek ki legjobban a politikai és vallási ellentétek, nemességének és lakosságának döntő része pedig a terület legnagyobb földesurához, Rákóczihoz igazodott, aki családtagjai és familiárisai révén meghatározó politikai hatalommal és fegyveres erővel rendelkezett.

I. Rákóczi György hadseregének létszámáról eltérő adatokkal rendelkezünk, de ismerve a kor hírközlési viszonyait és a tudatos dezinformációt, az adatokat csak megfelelő kritikával szabad kezelni. Ballingh János munkácsi várkapitány 1644. március 14-én kelt levelében huszonöt- és harmincezer fő közé tette a fejedelem hadainak létszámát. Ehhez azonban hozzáfűzte, hogy a fejedelem *„azon kívül az egész lakos hajdúságot mind haza bocsátotta”*, sőt a magyarországi kilenc tíz vármegye hadai *„is mind épen otthon helyben vannak”*.¹⁶ Hasonló nagyságú erőről tett említést 1644 augusztusában a svéd rezidens, Jakob Rebenstock ezredes is.¹⁷ Nyilvánvaló, hogy ezek a jelentések

13 Horváth Mihály: Magyarország Történelme 5. k. Pest 1872. 444–445.

14 Documenta Bohemica VII. 29. Az 1644/1645-ös hadjárat alatt számtalan röpirat jelenik meg egy valóságos propagandaháború kezdődik. Erre nézve ld.: Christine Lindlar: Der Feldzug der Schweden in Niederösterreich in der zeitgenössischen Berichterstattung. Dissertation Wien 1959.

15 Forgách Ádám Szatmár vármegyének, Kassa, 1644. február 8. MNL OL Archivum Familiae Rákóczi E 190-3414. sz. 15. d. fol 262-263.

16 Szilágyi S.: I. Rákóczi György i. m. 46.

17 Cseh-Szombathy László: I. Rákóczi György 1644-es hadjárata. I. rész. Hadtörténelmi Közlemények (a továbbiakban HK.) 57.

részben dezinformációs célzattal készültek, s a valóságosnál nagyobb katonai erőről adtak hírt, számolva azzal az esettel is, hogy a jelentések az ellenség kezébe kerültek.

Számos történeti munka ezeket az adatokat vette alapul, sőt a fejedelem hadainak nagyságát már 40000, sőt 70000 főre becsülték.¹⁸ Mivel a korszakunkban a királyi országrész északkeleti része jelentős militarizált népességgel rendelkezett, elvileg lehetőség lett volna egy 30000 fős sereg felállítására. A hadjárat kezdetén a fejedelem is úgy nyilatkozott: „*valahol mi jó alá járó jó legény volt egy Érsekújvárig, inkább mint szolgálatunkban jüttenek, akar 25000 voluntarius milesnek tennénk szerit*”.¹⁹

A fejedelmi sereg létszámnövelésnek azonban az anyagi eszközök mellett az ellátási lehetőségek is gátat szabtak. Nem véletlen, hogy a korszakban egy 15-20000 fős haderő már igen jelentősnek számított. Összehasonlításként elég utalnunk például arra, hogy az 1645 elején a cseh tartományokba visszatérő Torstenson tábornagy mindössze 9000 lovassal és 6000 gyalogossal rendelkezett, és vele szemben Johann Götz tábornagy hasonló nagyságú erőt tudott mozgósítani.²⁰

I. Rákóczi Ferenc mezei hadereje valójában nem haladta meg a 20000 főt, sőt az első hetek, mivel nem volt számottevő ellenállás, még a szabolcsi hajdúság részvételére sem tartottak igényt.²¹ Seregének mintegy kétharmad részét a könnyűlovasság alkotta. Ehhez képest viszonylag kis létszámú, 5000–6000 fős székelyekből és szabadhajdúkból felfogadott gyalogsággal rendelkezett, ezeknek legképzettebb részét az udvari „kék” gyalogok alkot-

18 Nagy László: „Megint fölszánt magyar világ van...”. Társadalom és hadsereg a XVII. század első felének Habsburg ellenes küzdelmeiben. Budapest 1985. 149-150.; A 70 000 fős adatot, amelyet az osztrák hadtörténeti munkák is átvettek, ld.: *Merényi Lajos*: Adatok az 1644-ik évi hadjárathoz. HK. 1915. 404.

19 I. Rákóczi György levele fiának Rákóczi Györgynek. Sárospatak, 1644. február 26. *Szilágyi Sándor*. A két Rákóczi György családi levelezése. Budapest 1875. 125–126. – a továbbiakban: *Szilágyi*: Rákóczi családi lev. Erre nézve ld. még: *Nagy László*: „Öreg” Rákóczi György hajdúkatonái. Magyar Történeti Tanulmányok. XII. KLTE Debrecen 1979.

20 *Peter Broucek*: Der Schwedenfeldzug nach Niederösterreich 1645/1646. Militärische Schriftenreihe Heft 7. Wien 1967. 7.

21 *Henzsel Ágota*: Szabolcs megye és I. Rákóczi György 1644–45-ös háborúja. Évkönyvek; Szabolcs-Szatmár-Bereg Megyei levéltári évkönyv 10. Nyíregyháza 1994. 69–70.

ták.²² A nyugat-európai harcászati elvek alapján begyakorolt, zömében német ún. „veres” gyalogosok létszámát 1000 főre tehetjük a hadjárat elején. Számukat az elfoglalt végvárak német őrségének zsoldba fogadásával igyekeztek növelni. Szendrőből 150, Tokajból 125 katona csatlakozására számítottak, és a fejedelem abban bízott, hogy muskétás gyalogságát hamarosan 2000 főre növelheti.²³

A szakirodalom Bethlen Gábor uralkodásának utolsó éveiben a hét felső-magyarországi vármegyével együtt maximum 700000 forintra becsülte az Erdélyi Fejedelemség adójövedelmeit. Rákóczi éves bevételei az európai méretű gazdasági válság és területveszteségek következtében azonban már csak félmillió forint körül mozoghattak. Ekkora összegből még a magyarországi részek támogatásával sem lehetett hosszabb időn keresztül komolyabban háborúzni. Tudta ezt a fejedelem is, ezért kért szövetségeseitől jelentős pénzügyi segítséget. Kétezer német katona hathavi zsoldja ugyanis ekkor 126000 forintra rúgott.²⁴

Rákóczi rövid háborúra számított, arra, hogy csapatai tavasszal egyesülnek Torstenson egységeivel, s nemcsak a 3000 gyalogoshoz, hanem a háború folytatásához szükséges pénzeszközök egy részéhez is hozzájuthat. Azonban már a hadjárat elején szembesülnie kellett azzal, hogy egyhamar nem számíthat a svéd erők támogatására. Csak ötven svéd tiszt érkezett a fejedelemhez.²⁵

Bár Torstenson 1644 elején csak arról tájékoztatta szövetségését, hogy a téli kvártélyt követően tér vissza Morvaországba, de fejedelem ekkor már tudta, hogy javában folyik a dánok elleni háború, így a svéd tábornagy csapataira

---

22 Erre nézve ld.: Nagy L.: „Megint fölszánt...” 148–158.; Magyarország hadtörténete. Főszerk.: Liptai Ervin I. k. Budapest 1985. 234–238., 266–267.

23 I. Rákóczi György feleségének Lorántffy Zsuzsának, Bárcza, 1644. március 8. *Szilágyi S.*: A két Rákóczi i. m. 129.

24 A számítás alapja a bányavidéki főkapitányság német végvári katonaságának fizetési kimutatása Bécs, 1645. január 14. ÖStA HKA HFU RN (Hofkammerarchiv, Hoffinanz Ungarn, Rote Nummer) 172. Könyv január. fol. 63–65.

25 Documenta Bohemica VII. 62.

nemigen számíthat.²⁶ Erről adáz ellenfele, Esterházy Miklós tájékoztatta őt, de valószínűleg egyéb hírforrásokból is eljutott hozzá a hír. Ezek között lehetett Hodossy Feren,c a Rákócziak lednicei (Lednica) várának kapitánya, aki gyakran küldött tájékoztatást a fejedelemnek.²⁷ Sőt, az Olmüztől légvonalban alig harminc kilométerre fekvő Trencsén vármegyei erősség őrsege, úgy tűnik, együttműködött a svéd garnizon katonáival.²⁸

Esterháznak nyilvánvalóan az volt a célja, hogy a dán támadás hírével bizalmatlanságot keltsen a fejedelemben szövetségeseivel szemben. Lennart Torstenson viszont az információ elhallgatásától azt várta, hogy Rákóczi megindítja az akciót, hiszen számára egy korlátozott támadás is jelentős haszonnal járt. Arra számított, hogy a megindítandó hadműveletek jelentősebb császári erőket kötnek le, és távollétében a svédek birtokában lévő morvaországi várak mentesülhetnek az ellenség nagyobb katonai nyomása alól.²⁹

Mivel a hadi helyzet kedvezően alakult, Rákóczi a svéd segítség elmaradásának tudatában is folytatta a hadjáratot. A hét felső-magyarországi vármegye visszafoglalására megvolt a Porta engedélye, s az itt lévő megyék zöme, amelyek már a hadjárat előtt is a tárgyalásos rendezést szorgalmazták, nem tanúsítottak komolyabb ellenállást.³⁰

A fejedelem csapatai három oszlopban gyorsan haladtak előre, és másfél hónap leforgása alatt birtokba vették Felső-Magyarország legfontosabb várait: Kállót, Kassát, Ónodot, Szatmárt, Szendrőt és Tokajt. Kassa elfoglalását követően (március 12.) az engedélyezett hét vármegyén kívül Gömör, Sáros, Szepes és Torna is a fejedelmi csapatok fennhatósága alá került. Csak néhány kisebb erősség, Regéc, Szádvár és Szalánc fejtett ki ellenállást.

---

26 Rákóczi Torstenson 1644. január 2-án Kielből írt levelét hat hét elteltével kapta kézhez. *Szilágyi S.*: I. Rákóczi György i. m. 44. A kapcsolattartás nehézségeiről lásd: *Kámán Gábor*: A fejedelem és a svédek. Lennart Torstenson emlékirata I. Rákóczi György 1645-ös hadjárataról. In: *Fejedelmek, forradalmak, vasutak. Tanulmányok Erdély történetéből.* Szerk.: Takáts Péter. Debrecen, Erdélytörténeti Alapítvány KLTE Történeti Intézet, 2000. 117–118.

27 *Kámán G.*: A fejedelem és a svédek i. m. 118.

28 Talán Lednice várában szolgálhatott az a 40 erdélyi muskétás, akit 1644 februárjában 60 svéd katonával együtt szétvertek a császári alakulatok. Adolf Pucheim, Mathias Gallasnak, Prossnitz 1644. február 6. *Documenta Bohemica VII.* 70.

29 Torstenson végül 1644. február 10-én kelt levelében értesítette a fejedelmet, hogy a dán háború miatt nem tud számára segítséget nyújtani. *Szilágyi S.*: I. Rákóczi György i. m. 47.

30 *Henzsel Á.*: Szabolcs megye i. m. 69.

Bécsben már az előző év késő nyarán várták az erdélyiek támadását, amikor svéd csapatok jelentek meg Trencsén vármegye morvaországi határainál, és a felső-magyarországi Rákóczi birtokokon jelentős létszámú katonaságot toboroztak. Amikor 1643 novemberében az Udvari Haditanács tudomására jutott, hogy Rákóczi nemcsak a Porta engedélyét, hanem katonai segítségét is megkapta, elrendelték a végvári katonaság elmaradt és esedékes zsoldjának kifizetését, utasítást adtak 500 lovas felfogadására, Fülekre pedig 200 dragonyost vezényeltek. A várt támadás azonban február elején következett be. Ekkor az Udvari Haditanács 1000 huszár és 1000 hajdú toborzását rendelte el, melynek költségeire 7800 rajnai forintot is kiutalt, és újabb egységeket küldött Felső-Magyarországra.³¹

Rákóczi azonban lépéselőnyben volt, mivel a hegyaljai birtokain Sárospatak és Szerencs körül összevont lovassága sikeresen blokkolta a felvonuló ellenséges erőket. Nemcsak 180 német gyalogos Tokajba való bejuttatását akadályozták meg, hanem egy 200 lovasból és 300 dragonyosból álló egység sem jutott rendeltetési helyére.³²

Mozgósították a királyi és rendi haderőt is Esterházy Miklós és Wesselényi Ferenc 500, Batthyány Ádám és Zrínyi Miklóst 1000 lovas felfogadására kapott pénzt és utasítást.³³ Bár a magyar főurak gyorsan felállították a katonai egységeket, bevetésükre mégsem az erdélyi hadak ellen, hanem a dunántúli és alsó-magyarországi végvidéket támadó törökök ellen került sor.

Miután Rákóczi nem számíthatott a szövetségeselek belátható időn belüli katonai segítségére, a maga részéről akár befejezettnek is tekinthette volna a háborút, de tovább folytatta a támadást. A legnagyobb létszámú hadoszlopot, mintegy 6000 főt Kapronczay György parancsnoksága alatt a Hernád-Vág völgyében indította nyugat felé. Bornemissza Pál 2000 főt számláló seregrésze a Garam folyó mentén a bányavárosok irányába indult, míg a fejedelem ifjabbik fia, Rákóczi Zsigmond a Hernád-Ipoly völgyében lévő Füle

31 III. Ferdinánd utasítása az Udvari Haditanácsnak, Bécs, 1644. február 7. ÖStA HKA HFU RN 169. Konv február fol 37.

32 Az Udvari Haditanács utasítása Hans Christoph Pucheim részére, 1644. február 17. KA Prot Reg 291. k. fol 220.

33 Az Udvari Haditanács és a nádor konzultációja a Felső-Magyarországon teendő intézkedésekről, 1644. február 22. ÖStA HKA HFU RN 169. Konv március 170–171.

körülzárására kapott parancsot. Rákóczi döntésében a katonai sikerek mellett jelentős szerepet játszott a török támogatás. Eredetileg is úgy tervezte, a hódoltsági török csapatok, elsősorban a boszniai pasa a kanizsai és az esztergomi bégek egységei lekötik a horvát ezredeket és a dunántúli és alsó-magyarországi végvidékek végvári és rendi katonaságát.³⁴ Moldvából és Havasalföldről kétezer fős, a Portától azonban ennél jóval nagyobb segélyhadra számított.

A Rákóczit támogató Kara Musztafa megöletése kedvezőtlen fordulatot jelentett a fejedelem számára. Mehmed pasa az új nagyvezér ugyanis nem küldte el a megígért csapatokat, így az erdélyieket támogató török egységek létszáma végül 1000–3000 fő körül mozgott, amely nagyságrendekkel elmaradt a Bethlen Gábor mellé rendelt oszmán erőktől. Veszélybe került török támogatás, amely nemcsak a császári és királyi csapatok lekötéséhez kellett, hanem szükséges volt ahhoz is, hogy a hadiszerencse változása esetén az ellenség tartva az Oszmán Birodalomtól csak korlátozott támadást indítanak ellene.

Rákóczi bízva abban, hogy sikereit a Portán is akceptálják, megpróbálkozott, hogy mind a tizenhárom vármegyére megszerezze a szultáni jóváhagyást. Diplomáciai akciója nem járt sikerrel. A Portán leszögezték: „*az erdélyi fejedelem hatalmas császár [ti. a szultán] szolgája lévén ha ilyen súlyos dolga leszen [vagyis a németek megtámadják], nem hagyjuk s megoltalmazzuk*”, de a további hat megye megtartásához nem járultak hozzá.³⁵ A szultáni udvarban azonban fontolóra vették az engedély kiterjesztését, de nagy árat szabtak érte. Bethlen példájára (Vác 1620. évi átadására) hivatkozva az újonnan elfoglalt erősségek közül az 1594-ben visszafoglalt Nógrád átadását követelték. Végül már csak három (Sáros, Szepes és Ung) vármegye Erdélyhez történő csatolásáról folytak az alkudozások. Ennek elérése érdekében a zsigorinak tartott fejedelem jelentősebb anyagi áldozatra is hajlandó lett volna.³⁶

34 I. Rákóczi György Hajdu Györgynek, Gyulafehérvár 1644. január 3. I. Rákóczi György és a Porta. Levelek és okiratok. Szerk.: Beke Antal – Barabás Samu. Budapest 1888. 663.– a továbbiakban: Rákóczi és a Porta.

35 Rákóczi és a Porta. 685–686.

36 A tárgyalásokra nézve ld. a Rákóczinak küldött (1644. április 29., 1644. május 27., 1644. szeptember 24.) követjelentéseket, illetve I. Rákóczi György levelét (Tokaj 1644. szeptember 1.) Rákóczi és a Porta. 678–683., 709–714.

Kezdetben úgy tűnt, az előzetes forgatókönyv beválik, mivel február folyamán az említett végvidékeken megkezdődtek az oszmánok portyázásai. Miskey István, Nógrád várának kapitánya már február közepén török csapatösszevonásokat jelentett Buda környékéről, és a várható támadás miatt 150 muskétást kért az Udvari Haditanácstól. Bessenyei István, a kiskomáromi kapitány viszont április elején kért 200 fős erősítést, mert úgy értesült, hogy a török tízezer emberrel ostrom alá akarja fogni a várat.³⁷

Mivel a császári hadvezetés az erdélyi támadás mellett a hódoltsági erők aktivizálására is számított, ezért Johann Christoph Puchheim és Matthias Gallas altábornagyokat utasították a nélkülözhető ezredek Magyarországra való irányítására.³⁸

Ehhez viszont időre volt szükség, így Forgách Ádám mindössze néhány száz német katonát kapott. A főkapitány sebtében összetoborzott mezei katonaságának többségét pedig Rákóczi fogadta zsoldba. Forgách legfeljebb a felső-magyarországi végvidék királyvárainak (Diósgyőr, Kálló, Ónod, Putnok, Tokaj, Szatmár és Szendrő) 1100 főből álló magyar és 800 embert számláló német őrségre számíthatott.³⁹ Ezek zöme azonban az ellátási hiányosságok és a zsold elmaradása miatt inkább hűséget esküdött a fejedelemnek. Ónod estében még erre sem volt szükség, mivel az erődítmény – a Rákóczi család tulajdona lévén – helyőrségét fele-fele részben a királyi és fejedelmi katonák adták.⁴⁰

Rákóczi és hadvezérei jól tudták, hogy a tizenhárom vármegye elfoglalása csak taktikai siker, mivel a svédekkel való egyesülés nem jött létre, nagyobb császári erők pedig még nem bocsátkoztak a harcba. Rákóczi minden bizony-

37 Miskey István a Haditanácsnak 1644. február., Bessenyei István a Haditanácsnak 1644. április. ÖStA KA Prot Exp 290. k. 189., fol 284.

38 Az Udvari Haditanács utasításai Puchheim és Gallas számára, valamint a Pompei, Gonzaga, Kollowrat lovas- és a Wachtenheim és a Fernberger ezredek készütsébe helyezése 1644. február 13. ÖStA KA Prot Reg 291. k. fol 217.

39 Az 1641 augusztusában kelt kimutatás szerint a felső-magyarországi hat végvár magyar őrsége 598 lovasból és 503 gyalogusból állt. ÖStA HKA HFU RN 163 Konv augusztus 322. fol.; Szatmár várában 1644 elején Franz Daniel Metscher százados parancsnoksága alatt 400 német gyalogos állomásozott. ÖStA HKA HFU RN 169. Konv február. fol 23.

40 Rákóczi az kassai egyezségben kötelezte magát, hogy Ónod várába annyi királyi katonát fogad be, mint amennyi a saját katonasága. *Horváth M.*: Magyarország Történelme i. m. 361. 1644 elején a fejedelemnek mintegy 200 katonája lehetett a várban.

nyal értesült arról, hogy Tortenson nem tett le megsegítéséről. Hans Christoph Königsmarck és Robert Douglas tábornokok vezetésével Szászországból svéd csapatokat indítottak Sziléziába és Morvaországba. Hasonló értesülései voltak Mathias Gallas altábornagynak is, ezért a svédek átkelésének megakadályozására megerősítette az Odera folyó menti állásait.⁴¹ A svéd fővezér azt is felajánlotta a fejedelemnek, amíg ő a fősereggel távol van, a morvaországi helyőrségek gyalogságát vonja ki a várakból, és helyükbe pedig a saját hajdúit vezényelje.⁴²

Mivel a svédekkel való kapcsolatteremtés létkérdés volt, ezért a fejedelem a felső-magyarországi vármegyék elfoglalása után a legerősebb hadoszlopot a Vág völgye felé küldte. Ennek a császári hadvezetés is tudatában volt, így komoly erőket irányított a Kapronczay György vezette hadtest ellen.⁴³ A császári és királyi lovasság Galgócnál (április 9.) rajtaütött a vigyázatlanul táborozó erdélyi hadtesten, amely során mintegy háromszáz ember elesett, köztük volt az egység parancsnoka, Kapronczay is. Ezzel nemcsak a Morvaországban állomásozó svéd egységekkel való egyesülés hiúsult meg, de a megmaradt erdélyi katonák előbb Bornemissza Pálnak a Besztercebánya környékén táborozó egységeihez csatlakoztak, majd az egész sereg délnek vette az irányt, és csatlakozott a Rákóczi Zsigmond vezette csapatokhoz.

A gyors visszavonulást azonban nem a galgóci rajtaütés, hanem a Vág völgyében megjelenő tekintélyes létszámú császári és királyi katonaság okozta. Johann Götz tábornagy parancsnoksága alatt összesen 20 ezred, 4849 lovas, 330 dragonyos és 4713 gyalogos érkezett Alsó-Magyarországra.⁴⁴ Mivel a végvári és a rendi katonaság zömét a török támadások kötötték le, ezért Esterházy Miklós nádor csak 2000-3000 főnyi magyar és horvát mezei katonaságot tudott mozgósítani.

Rákóczi György lényegében olyan létszámú és minőségű erővel állt szemben, mint amekkorával Torstenson két évvel ezelőtt Morvaországban megje-

---

41 Justus Gebhart német-római birodalmi tanácsos Wenzel Lobkowitznek, Bécs, 1644. március 23.; Mathias Gallas III. Ferdinándnak. Prága, 1644. április 13. Documenta Bochemica VII. 81., 87.

42 *Szilágyi S.*: I. Rákóczi György és a diplomácia. i. m. 63.

43 Jochan Christoph Puchheim tábornagy Vaclav Lobkovicznak, 1644. április 8. Documenta Bohemica VII. 204. o.

44 [A Magyarországra vezényelt császári csapatok létszámkimutatása, 1644. március vége.] ÖStA HKA HFU RN 170 Konv április. fol 200-202.

lent. A mintegy tizenháromezer fős pihent, zömében jól képzett, nagy harci tapasztalatokkal rendelkező zsoldos ezredekkel szemben a korszerű gyalogságot nélkülöző, zömében könnyűlovas és jórészt avult fegyverzetű, főként a portyázó harcmóddhoz értő erdélyi seregnek nem sok esélye volt. Ráadásul a több mint két hónapja fegyverben lévő csapatok létszáma a betegségek, dezertálások, valamint az ellátás és a zsoldfizetés akadozása miatt erősen megcsappant.

Alsó-Magyarországon a fejedelem már közel sem számíthatott olyan támogatásra, mint a tizenhárom vármegyében. Mivel a terület legnagyobb birtokosainak jelentős része már katolikus volt, gazdasági érdekei és rokoni kötelekei miatt inkább a magyar királyt támogatta, elmaradt a nemesség tömeges csatalakozása. Noha Rákóczi Zsigmond április elején arról számolt be anyjának, hogy *„Itt is az végváradak, kik közel vannak, Fileken kívül nagyrészt mind meghódoltanak, az többitül is óránként várok követeket”*, de ez legfőbb jóindulatú semlegességet jelentett.⁴⁵ Példa erre az akkori füleki kapitány, Wesselényi Ferenc esete, aki semlegességet fogadott a várat ostromló Kemény Jánossal és Bakos Gáborral kötött egyezségben, amit a császári és királyi hadak közeledtére egyből felmondott.⁴⁶

Rákóczi nem kockáztatta seregét, hanem biztos hátországa tudatában elődjéhez, Bethlen Gáborhoz hasonlóan a taktikai visszavonulást választotta. Hadai zömével a Felső-Magyarországra vonult vissza. A legfontosabb erősegeket jelentős létszámú őrséggel látta el, Eperjesre 500, Kassára több mint 2000, Sárospatakra 1100 és Tokajba 700 katonát rendelt. Az ellenség zaklatására néhány nagyobb lovascsoportot hátrahagyva maga a főssereggel együtt a Tisza mögé húzódott vissza.

A Johann Götz és Esterházy Miklós vezette császári sereg hadak most ugyanolyan gyorsan nyomultak előre, mint februárban Rákóczi csapatai. Ők sem ütköztek jelentősebb ellenállásba, és alig egy hónap alatt Galgóc környékéről Szerencsig nyomultak. Felmentették Füleket, és visszafoglalták Szend-

45 Rákóczi Zsigmond Lorántffy Zsuzsannának Nyitra, 1644. április 10. *Szilágyi S.*: Rákóczi családi lev. 140.

46 *Várkonyi Gábor*: Dinasztikus politika Erdélyben 1640–1645. Báthory Zsófia és II. Rákóczy György esküvőjének vitás kérdései. In II. Rákóczy esküvője. Régi Magyar Történelmi Források II. Szerk. Horn Ildikó. Budapest 1990. 122–123.

rő várát, Szerencset pedig védői harc nélkül átadták. Ezt követően Kassát vették ostrom alá, amelyet Rákóczi bizalmi embere, Reöthy Orbán védett az időközben közel 3000 főre szaporodott helyőrség élén. Esterházy Miklós nádor unszolására (június 6.) rohamot rendelt el, de a védők visszaverték a támadást. Számottevő tüzérség hiányában az ellenséges portyázó csapatokkal körülvéve rendszeres ostromra nem is gondolhatott a hadvezetés.

Egyre nagyobb gondokat okozott a sereg ellátása, amely óriási mennyiségű élelmiszert igényelt. A szükséges élelmiszert több forrásból, elsősorban az egyházi és világi főrendektől, a vármegyékből és az örökös tartományokból biztosították.⁴⁷ Kezdetben az érsekújvári, lévai, nyitrai, sellyei, szent-benedeki és semptei raktárakból látták el a csapatokat, Felső-Magyarországra érve azonban nagyrészt a hadműveleti területről kellett a csapatokat élelmezni, mivel a legközelebb fekvő lévai raktár is több mint százötven kilométerre volt Kassától. A folyamatos utánszállítás a portyázóktól és felfegyverzett parasztoktól hemzseggő hegyi utakon szinte lehetetlen volt. Ráadásul a területet élelmiszerkészletének zömét előzőleg már Rákóczi katonái felélték, vagy az ellenség elől a várakba szállították. Nem kell tehát különösebb képzelőerő ahhoz, hogy a harmincéves háború rekvirálásaiiban edződött zsoldosok milyen módszereket alkalmaztak az élelem előteremtésére.

Ennek következtében a terület katonaparasztsága a parasztvármegye és a birtokos nemesség irányításával a császári és királyi csapatok ellen fordult. Számos történelmi és hadtörténelmi munka a parasztság I. Rákóczi György melletti megmozdulását a Habsburg-ellenes népi ellenállásként értékelte, és szerepét döntőnek tartotta az ellenség megfutamításában.⁴⁸ Azonban ezek a megmozdulások a militarizált lakosság önvédelmi reflexei voltak a fosztogató

---

47 A hadbiztosság számításai szerint csak a császári ezredek élelmezésére naponta 33594 kenyér és 16797 húsporció 16 797 Maß bor kellett. Mathias Braun főhadbiztos kimutatása, Freistadt 1644. április 14. ÖStA HKA HFU RN 170. Konv május fol 11-16.; Pálffy Pál Batthyány Ádámhoz Malaczka 1644. július 25. Pálffy Pál nádor levelei (1644-1653). Régi Magyar Történelmi Források. Összegyűjtötte, sajtó alá rendezte és a bevezető tanulmányt írta: S. Lauter Éva. Budapest 1989. 41–42. – a továbbiakban S. Lauter É.: Pálffy Pál levelei.

48 Erre nézve ld.: *Cseh-Szombathy László*: Rákóczi György 1644-es hadjárata. HK. 1956/1. sz. 70–75.; *Cseh-Szombathy László*: Rákóczi György 1644-es hadjárata. II. rész. HK 1957/1-2. sz. 179.

katonákkal szemben. Ezzel a következő év nyarán Rákóczi katonái is szembeültek, amikor Trencsén és Pozsony vármegyékben a helyi felfegyverzett parasztszok ellenállásába ütköztek.⁴⁹

A portyázó csapatoktól és a fegyveres parasztságtól szorongatott császári és királyi hadak helyzete végül tarthatatlanná vált, és Eperjes, Sáros és Lőcse érintésével a Vág völgyébe vonultak. Götz és Esterházy visszavonulásának egyik oka, hogy friss erőkkel töltsék fel a szökések, betegségek és harci cselekmények nyomán megfogyatkozott sereget.⁵⁰ A királyi katonaság pótlására elsősorban horvát alakulatokat igyekeztek toborozni, mert a magyarok a nádor szerint nem ölik eléggé egymást. Zrínyi Miklós egy 500 fős horvát lovasezred felállítására, Batthyány Ádám a kanizsa elleni végvidéki főkapitány pedig 2000 lovas felfogadására kapott megbízást az uralkodótól.⁵¹

A visszavonulás másik nyomós érve a béketárgyalások megindulása volt. Erre III. Ferdinánd utasította (május 6.) Esterházy Miklós nádort. Bécs számára ugyanis egyre nélkülözhetetlenebbé váltak a Magyar Királyságban leköötött ezredek, amelyeket inkább a svédek Morvaországból való kiszorítására, Olmütz visszafoglalására akartak felhasználni.⁵²

Az elhúzódó háború egyre nagyobb gondot okozott a fejedelemnek. Pénztartalékai kezdtek kimerülni, a fizetetlen katonaság egyre jobban zúgolódott. Az erdélyi haderő egy részét, elsősorban a megyei és a székely katonaságot a mezőgazdasági munkák idejére kénytelen volt hazaengedni. A svédekkel való együttműködés hiánya és az ellenség eredményes hadműveletei miatt pedig egyre inkább hajlott a megegyezésre. Erről György fiának írott levelei is

---

49 *Szakály Ferenc*: Parasztság és honvédelem. Valóság 1974/7. 33.

50 Giovanni Batista Formarini jelentései Otavio Piccolomininek, Bécs, 1644. június 8. – augusztus 31. Documenta Bohemica VII. 103.

51 Az Udvari Haditanács toborzó pátense Zrínyi Miklós részére 1644. július 9. ÖStA KA Alte Feldakten 1644-7-7.; Az Udvari Haditanács pátense Batthyány Ádám számára 2000 lovas felfogadására 1644. szeptember 14. ÖStA KA Bestellungen Nr. 1404. A harmincéves háború idején a királyi Magyarországról igen sok zsoldost toboroztak a nyugat-európai hadszínterekre. Francesco del Carretto császári követ szerint, ha elég pénz áll rendelkezésre, akkor négy hét leforgása alatt akár négy magyar ezredet fel lehet állítani. Carretto Mathias Gallasnak, Bécs, 1634. március 22. Documenta Bohemica V. 266.

52 III. Ferdinánd Mathias Gallasnak, Bécs, 1644. május 25. Documenta Bohemica VII. 98.

tanúskodnak, akinek kifejtette, ha a svédek és a franciák nem segítenek, akkor „*könnyű nekünk megbékélnünk*”, s a segély elmaradása miatt „*felszabadultak volnánk az nekik való kötelességtől*”, és így „*jó békességet szerezhetünk*”.⁵³

Közben tovább folytak a hadműveletek. A Kemény János, Bakos Gábor és Ibrányi Mihály által irányított, összességében 5000-6000 főnyire tehető lovas alakulatok Götz és Esterházy visszavonuló hadait zaklatták, és betörték Alsó-Magyarország területére. Ballingh János munkácsi várkapitány katonái szétverték Homonnai Drugeth János lengyel földről betört katonaságát, és visszafoglalták Ungvárt. Rákóczi Zsigmond csapatainak pedig megadta magát Jeszenő és Regéc vára.

A kisebb hadászati sikerek ellenére a hadi helyzet továbbra sem kedvezett az erdélyieknek. Bár Kemény János csapata újra Turóc megyéig nyomultak előre, de a krónikussá váló pénzhiány miatt nem tudtak újabb katonákat fogadni, így a létszámában gyenge 3000-4000 fős had nem tudott komolyabb akciókat végrehajtani. Nem volt jobb a helyzet a Rákóczi vezette, létszámában egyre apadó főseregnél sem. A várt erősítések akadozva érkeztek Erdélyből. Egyre nagyobb gondokat okoztak a szökések, az élelmiszerhiány és a mind nagyobb méreteket öltő járvány, amely ősszel a svéd rezidenst, Rebenstock ezredest is elvitte.

Johann Götz tábornagy viszont újabb hadjáratra készült. A kincstár jelentős összegeket biztosított a katonák toborzására, s mint láttuk, a magyar főurak is új egységeket állítottak fel. A hadműveletek mintegy 8000-9000 császári és 3000-4000 fős horvát-lengyel-magyar katona részvételével augusztus második felében indultak meg. Az óvatosan előrenyomuló császáriak felmentették az újra körülzárt Füleket és Szendrőt, majd a Hernád mentén vonulva szeptember közepén Aszalónál ütöttek táborn. Rákóczi lovassága Tokaj, Sárospatak és Ónod irányából folyamatosan támadta a császári és királyi csapatokat. Götz ekkor megindult Sárospatak felé, és elfoglalta Szerencset, ahol zsoldosai barbár módon feldúlták a Rákóczi család sírboltját.

Miután Rákóczi erősítéseket kapott, seregének egy részével Tokajnál és Tiszalucnál átkelt a Tiszán. Ez utóbbi seregcsoportot, amely mintegy 2-3000 hajdúból állt, a császári és magyar lovasság megtámadta. A Tiszaluc és Ti-

---

53 I. Rákóczi György levele fiának, Rákóczi Györgynek, Szécsény 1644. május 4.; Nagysáros, 1644. július 6. *Szilágyi S.*: Rákóczi családi lev. 147–148, 199.

szapalkonya között lezajlott ütközetben, amelyben Zrínyi Miklós is részt vett, a hajdúk több száz fős veszteséget szenvedtek. Egy részüknek sikerült átvergődni a Tiszán, mások a hódoltságba menekültek, de a zsákmányuk és málhájuk, 2000 ló, 1500 marha, 200 szekér, továbbá több mint száz fogoly császári és királyi csapatok kezébe került.⁵⁴ A foglyok vallomásaiból és a kémelek jelentéseiből hamarosan kiderült, hogy Rákóczi serege meggyengült, és nem képes komolyabb akcióra. Egy részüket Sáros vármegyébe rendelték, így a Hegyalján csak ötven század áll rendelkezésre. Kemény János és Bakos Gábor parancsnoksága alatt ugyan jelentősebb erők voltak, de ezek a sok zsákmány miatt nehezen tudnak mozogni.

Bécsben úgy látták Rákóczi vereségét, hogy meghíúsult a svédek és a franciák azon törekvése, hogy az erdélyi fejedelem továbbra is lekösse a császári haderő jelentős részét. Az események azonban hamarosan rácaffoltak a bécsi udvar optimizmusára. Amint Götz tábornagy csapatai távoztak, újra erőre kaptak az erdélyi hadak, és blokádnál vonták Fülek, Murány és Szendrő erősségeit, a kisebb jelentőségű Balog várát pedig rövid ostrom után bevették. Ezt követően Götz kénytelen több gyalog- és lovasezredet és a Batthyány Ádám vezette háromezer magyar lovasat visszaküldeni Balog és Putnok elfoglalására és a füleki és szendrői őrség megerősítésére.

Tulajdonképpen mindkét fél elégedett lehetett az elért eredménnyel. Rákóczi külső segítség nélkül is elfoglalta és megtartotta a felső-magyarországi hét vármegyét, így viszonylag jó pozícióból folytathatta az október végén újra megindult béketárgyalásokat. A bécsi udvarnak sikerült megvédeni a nyugati országrészt, sőt Murány, Fülek és Szendrő birtoklásával Felső-Magyarországon is maradtak bázisait, az erdélyi fejedelmet pedig a tárgyalóasztalhoz kényszerítette.

A következő esztendőben fordulat következett be a háború menetében, miután a dánok vereségével felszabaduló svéd erők újra a Habsburg örökös tartományok ellen vonultak. 1645 elején Torstenson benyomult Csehországba,

---

54 Korabeli nyomtatott tudósítás az összecsapásról. Relation Des Herrn General FeldtMarchBalcß Hans Christophen von Buchhaimb...von 4. Octobris auß Oberhungern. Greduckt im Jahr 1644. ÖStA KA AFA 1644-13-1/1/2. fol 2.; Pálffy Pál az erdélyiek vereségét 2000 emberre tette. Pálffy Pál Batthyány Ádámhoz, Bécs, 1644. október 10. S. *Lauter É.*: Pálffy Pál levelei. 54.

és Jankaunál megsemmisítő vereséget mért (március 6.) az ellene felvonult császári és bajor seregre. A küzdelemben elesett a császáriak főparancsnoka, az előző esztendőben még Magyarországon hadakozó Götz tábornagy is. Győzelme után Torstenson elfoglalta Alsó-Ausztria jelentős részét, és bevette a Bécs északi oldalát védő Wolfs(brücken) sáncot, így márciusban már valóban karnyújtásnyira volt a császárvárostól.⁵⁵ A Habsburgok ekkor a harmincéves háború legnehezebb hónapjait élték át. Seregük jelentős része Jankaunál megsemmisült, maradék erőiket körbezárták Prágában. Szövetéségesüket, Miksa bajor választófejedelmet, aki még jelentős katonai erővel rendelkezett, francia csapatok támadták meg. A császári család Bécsből Gazba menekült, a sereg újjászervezését pedig Lipót Vilmos főhercegre bízták. III. Ferdinánd szinte könyörögve kérte a Portán tartózkodó követét, Czernint, hogy minden áron érje el, hogy a szultán visszahívja Rákóczit.⁵⁶ Hermann Czerninnek jelentős mennyiségű pénz árán sikerült elérnie a hadjárat leállítását. A Portán valójában már döntöttek, mivel eleve csak a Bethlen Gábor által birtokolt hét vármegye elfoglalására adtak engedélyt, így a döntés lebegtetése csak a Habsburgokból való minél több engedmény és pénz kicsikarását szolgálta.

Rákóczi számára viszont kedvezőbben alakult a helyzet. III. Ferdinánd király a vallás és a közügyek terén a fejedelem számos követelését elfogadta, így elérhető közelségbe került a „jó békesség”. Torstenson gyanakvással figyelte Rákóczi béketörekvéseit, és Alsó-Ausztria keleti részének elfoglalását követően egyre türelmetlenebbül sürgette Rákóczi csatlakozását. Erre igen nagy szüksége volt, mivel a veszteségek és a helyőrségek hátrahagyása után a svéd sereg létszáma alig haladta meg a 11000 főt. Az erdélyi hadak zöme azonban még csak gyülekezett Erdélyben és Tokaj környékén. Végül Bakos Gábort 6000 lovassal és 1200 gyalogossal indult a svédek megsegítésére. A svéd erőkkel, pontosabban Robert Douglas tábornok lovasaival végül Nagyszombat elfoglalásakor egyesültek az erdélyi csapatok.

55 A svédek 1645. évi hadműveleteiről bővebben lásd *Peter Broucek: Der Schwedenfeldzug nach Niederösterreich 1645/1646. 7–21.; Uő. Die Bedrohung Wiens durch die Schweden im Jahre 1645. 120–121.*

56 *Wagner, G.: Österreich und Osmanen i. m. 367–368.*

Torstenson szövetségese segítségére Brünn bevételénél is számított, de hamar kiderült, hogy az erdélyi sereg nagy része alkalmatlan volt a várostromra. Közben Bakos katonái arra hivatkozva, hogy mivel nem kötelesek az ország határain kívül harcolni, és nem fizették ki zsoldjukat, fellázkodtak, őket csak svéd segélypénzből tudták lecsillapítani.⁵⁷

Rákóczi a mintegy 10-12000 főből álló seregével július közepén érkezett a Morva határ közelébe. Ekkor már kézhez kapta a Portának a további hadműveleteket megtiltó parancsát. Fiát, Rákóczi Zsigmondot 8000 katonával a svédek segítségére (július 18) Brünn alá küldte. Tervbe vette Pozsony elfoglalását is, de Lipót Vilmos főherceg, akinek időközben mintegy 6200 császári gyalogost és 7800 lovasat sikerült fegyverbe állítania, jelentős erőket indított a város védelmére.⁵⁸

Rákóczi újabb gyalogos egységeket és ágyúkat vezényelt Brünn alá, de Torstenson a 12000 főnyire szaporodott erdélyi had segítségével sem tudta a várat bevenni.⁵⁹ Az újabb kudarccal végződött (augusztus 15.) roham után I. Rákóczi György az ostrom beszüntetésére utasította katonáit. Lépését a svédek fővezérének a Porta tiltó parancsával indokolta, de arról már nem tett említést, hogy III. Ferdinánddal igen előnyös békét köthet.

I. Rákóczi György legutóbbi biográfiájának írója a fejedelemnek a 1644/1645. évi háborúban mutatott hadvezéri teljesítményét értékelve úgy vélte, hogy az adott helyzetben nemcsak politikailag, hanem katonailag is a maximumot érte el.⁶⁰ Ez a megállapítás még akkor is igaz, ha a fejedelem valóban nem rendelkezett hadvezéri talentummal. 1643-ban úgy ítélte meg a helyzetet, tegyük hozzá, jogosan, hogy a svédek szövetségével és támogatásával egy viszonylag rövid hadjárat keretében lehetőség nyílik a Bethlen Gábor által már egyszer birtokolt hét felső-magyarországi vármegyét megszerezni. Reményei szerint ezzel a szövetséggel lehetősége nyílik a harmincéves hábo-

57 *Cseh-Szombathy László*: I. Rákóczi György 1645. évi hadjárata. HK. 1957/3-4. 114–115.

58 A császári csapatok létszámkimutatása, Bécs, 1645. május 13. ÖStA KA AFA 1645-50, 1645-5-ad 50.

59 Az 1645 nyarának katonai eseményeire ld. bővebben: *Cseh-Szombathy L.*: I. Rákóczi György i. m. 116–134. A Brünn ostromában részt vevő erdélyi katonaságra: *Polykarp Koller*: Belagerung von Brünn durch die Schweden im Jahre 1645. Brünn 1845. 55–82.

60 *Nagy L.*: A „bibliás órálló” i. m. 188-189.

rút lezáró „*univerzális békeességben való elegyedésre*”.⁶¹ Ez pedig sokat javíthat a török függőségű állam külpolitikai helyzetén. Amit viszont a legjobban igyekezett elkerülni, jelesül azt, hogy egyedül háborúzzon a Habsburgokkal, végül is nem sikerült.

A háború elhúzódása Rákóczi számára katasztrofális pénzügyi gondokat okozott. A svédek végül is teljesítették a vállalásaik jelentős részét, és még a franciákból is sikerült egy tekintélyesebb összeget kicsikarni.⁶² De a háború, mint tudjuk, hatalmas összegeket nyelt el.

Az általam ismert adatok alapján úgy vélem, Rákóczi legfeljebb 8000 katonát tudott zsoldba fogadni, de ezeket sem egész évre. Ezért az erdélyi haderő zöme feudális kötelezettségek, privilégiumok vagy zsákmány fejében katonáskodott, mely magában hordozta a fegyelmezetlenséget, a harci morál megbomlását. A pénz hiánya miatt 1644 júniusától kezdve a fejedelemnek lázadások sorozatával kellett szembenéznie. Bár az erdélyi sereg létszámviszonyairól nem állnak rendelkezésre megbízható adatok, a források összevetése alapján valószínűsíthető, hogy a hadjáratban részt vevők száma 1644-ben átlagban 18-20000, a következő évben pedig 15-18000 katona lehetett.

Tekintetbe véve az erdélyi sereg harcászati jellemzőit és Torstenson mezei haderejének létszámát, kijelenthető, hogy Bécs bevétele 1645 tavaszán nem volt reális alternatíva. Ha Rákóczi teljes mezei haderejét a császárváros alá viszi, akkor is mindössze 36000 katonával rendelkeztek volna, amelynek csaknem fele várvívársra alkalmatlan könnyűlovas. Ez az erő csupán Bécs több mint 6000 fős őrségének körbezárására lett volna elegendő, amely jelentős felmentő seregre számíthatott. Ezzel nyilvánvalóan Torstenson is tisztában volt, ezért inkább Brünn ostromához fogott, de azzal sem boldogult.⁶³

A fejedelem a hadvezetését – a svéd tisztek javaslataival szemben – seregének lehetőségeihez és taktikájához igazította. Bethlen Gáborhoz hasonlóan elkerülte a nyílt összecsapást, és több részre osztott seregének portyázásaival megpróbálta felőrölni az ellenséget és kedvező helyzetet kicsikarni. Ez lehetőséget adott neki arra is, hogy ha az egyik seregtestét netán vereség éri, mint Galgócnál történt, a többi seregrész tovább folytathatja a hadműveleteket.

61 *Várkonyi G.*: Dinasztikus politika i. m.121-124.

62 *Kámán G.*: A fejedelem és a svédek i. m. 124-125.

63 *Kámán G.*: A fejedelem és a svédek i. m. 122-123.

Az 1644/1645-ös hadjárat során a portyázásokon kívül csak kisebb összecsapások történtek. A galgóci eseten kívül Paláknál és Somosnánál volt egy-egy kisebb összecsapás, majd október elején a legnagyobb, a Tiszalucnál lezajlott ütközet. Az igazsághoz persze az is hozzátartozik, hogy a Habsburg politikai vezetés nem is kívánta Rákóczit legyőzni, hanem csak katonai eszközökkel akarta presszionálni a békekötésre. Konstantinápolyban ugyan is értésére adták a bécsi udvarnak, hogy a hét vármegye elfoglalása tény, Rákóczit megvédi az itt ért támadásoktól. Ezért Götz altábornagy ügyelt arra, hogy lehetőleg a Hernád–Tisza vonalat ne lépje túl. Ezt az álláspontot viszont Bécs is felhasználta akkor is, amikor kieszközölte a Portán Rákóczi hadjáratának leállítását.

Rákóczi azzal, hogy 1644-ben képes volt megőrizni haderejét, sorozatos ellentámadásokat indítani, majd a következő évben felvonulni a svédek mellett, nyomást gyakorolt ellenfelére. A hadihelyzet kedvező alakulásával együtt ez döntő mértékben járult hozzá az udvar kompromisszumkészségéhez, az 1645. december 16-án Linzben a császár által is ratifikált békeszerződéshez. A békeegyezményben a számára juttatott (Ecsed, Regéc, Tokaj, Tarcál) jelentős birtokadományok mellett visszakapta a Bethlen által birtokolt hét vármegyét (Szatmárt és Szabolcsot a fiai is örökölhetik), biztosította a magyar rendi jogosítványokat és a szabad vallásgyakorlatot a korona összes alattvalója, így a jobbágyok számára is. I. Rákóczi György különösen a protestáns vallásszabadság tekintetében Bethlennél is kedvezőbb feltételeket ért el. Szövetségeseiből kevés katonai haszna volt, de azzal, hogy Erdélyt megemlétték a harmincéves háborút lezáró vestfáliai béke záróokmányában, jelentős külpolitikai sikert ért el.